

№1 (17)
Январь-Март
**20
22**

ISSN 2181-0567

ISSN 2181-1830

IQTISODIYOT: TAHLILLAR VA PROGNOZLAR

**ЭКОНОМИКА:
АНАЛИЗЫ И ПРОГНОЗЫ**

**ECONOMY:
ANALYSIS AND FORECASTS**

Бизга ҳозир тушум ошиши асосийси эмас. Биринчи навбатда, тизимни тўғри қилиб, билмаганларга ўргатиб, солиқ юкини камайтириб, тадбиркорларнинг эмин-эркин, ҳалол ишлашини йўлга қўйишимиз керак.

Шавкат МИРЗИЁЕВ

Журнал Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги билан ҳамкорликда нашр этилмоқда

ISSN 2181-0567

9 772 181 056 008

ПРЕЗИДЕНТ ШАВКАТ МИРЗИЁЕВ ДАВЛАТ СОЛИҚ ҚЎМИТАСИДА СОҲАНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ БЎЙИЧА НАВБАТДАГИ ВАЗИФАЛАР ЮЗАСИДАН ЙИҒИЛИШ ЎТКАЗДИ

Сўнгги йилларда мамлакатимиз солиқ маъмуриятчилиги тубдан ислоҳ қилинмоқда. 2019 йил декабрда янги таҳрирдаги Солиқ кодекси қабул қилиниб, тўғридан-тўғри қўлланувчи нормалар жорий этилди. Солиқлар сони 13 тадан 9 тага камайтирилди. Мулк солиғи ставкаси 5 фоиздан 1,5 фоизга, қўшилган қиймат солиғи 20 фоиздан 15 фоизга туширилди. Иш ҳақига нисбатан солиқ юки қарийб 2 баравар камайтирилди.

Буларнинг натижасида тадбиркорларнинг ислоҳотларга ишончи ортиб, солиқ тушумлари 4 баравар кўпайди. Қўшилган қиймат солиғи тўловчилар сони 6 мингдан 152 мингга етди.

Тараққиёт стратегиясида бу борадаги ислоҳотларни давом эттириб, солиқ маъмуриятчилигини соддалаштириш вазифалари белгиланган.

– Биз инсон қадрини улуғлашни эълон қилдик, халқимизни рози қилишга ҳаракат қилаёپмиз. Халқимиз қачон рози бўлади? Солиқ кам бўлиб, даромади ошса, – деди Шавкат Мирзиёев.

Хусусан, 2026 йилга бориб иқтисодиётга солиқ юкини 25 фоизгача камайтириш мақсад қилинган. Шунингдек, 2023 йилдан қўшилган қиймат солиғини 12 фоизгача тушириш, кейинчалик ер ва мулк солиқларини бирлаштириш мўлжалланган.

IQTISODIYOT: TAHLILLAR VA PROGNOZLAR

ЭКОНОМИКА:
АНАЛИЗЫ И ПРОГНОЗЫ

ECONOMY:
ANALYSIS AND FORECASTS

№ 1 (17)
Январь-Март, 2022 йил

ТАХРИР ҲАЙЪАТИ:

- Ж.Қўчқоров** – Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазири, таҳрир ҳайъати раиси
И.Норқулов – Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирининг биринчи ўринбосари, таҳрир ҳайъати раиси ўринбосари
У. Абидхалжаев, и.ф.д. – Прогнозлаштириш ва макроиқтисодий тадқиқотлар институти директори
З. Халдаров, PhD – Прогнозлаштириш ва макроиқтисодий тадқиқотлар институти директори ўринбосари
Т.Ахмедов, и.ф.д., проф. – Прогнозлаштириш ва макроиқтисодий тадқиқотлар институти директори ўринбосари – Илмий марказ директори
Д.Курбанова, и.ф.н., доц. – Прогнозлаштириш ва макроиқтисодий тадқиқотлар институти илмий котиби
С.Чепель, и.ф.д. – Прогнозлаштириш ва макроиқтисодий тадқиқотлар институти бош илмий ходими
Н.Расулов, и.ф.д., доц. – Прогнозлаштириш ва макроиқтисодий тадқиқотлар институти лойиҳа раҳбари
Д.Каримова, и.ф.д., проф. – Прогнозлаштириш ва макроиқтисодий тадқиқотлар институти лойиҳа раҳбари
Р.Хасанов, и.ф.д., проф. – Прогнозлаштириш ва макроиқтисодий тадқиқотлар институти лойиҳа раҳбари
Х. Сайдалиев, и.ф.д. – Прогнозлаштириш ва макроиқтисодий тадқиқотлар институти гуруҳ раҳбари
Н.Ибрагимова, PhD., доц. – Прогнозлаштириш ва макроиқтисодий тадқиқотлар институти лойиҳа раҳбари
Ё.Файзуллаев, и.ф.н. – Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги бўлим бошлиғи

ТАХРИРИЯТ:

- Бош муҳаррир – **Т. Аҳмедов**
Масъул муҳаррир – **А. Юлдашев**
Техник муҳаррир – **И. Одашев**
Компьютер графикаси дизайнери – **И. Саидов**
Нашр учун масъул – **Н. Примов**

Журнал Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2019 йил 29 июндаги 266/8-сонли қарорига асосан ОАК диссертациялар асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига ва Россия Федерациясининг Илмий иқтибос индекси (РИНЦ) рўйхатига киритилган.

Журнал Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлигида 2021 йил 22 апрелда 1043-сонли гувоҳнома бўйича қайта рўйхатга олинган.

Босма ISSN 2181-0567; Электрон ISSN 2181-1830.
Формат 84/60, 1/8, 9,6 б.т.
Чоп этишга 31.03.2022 йилда рухсат этилди.

Журналнинг «Matbuot tarqatuvchi» АК обуна каталогидagi индекси – 1360.
Журнал уч ойда бир марта чоп этилади. Баҳоси келишилган нархда.

«Iqtisodiyot: tahlillar va prognozlar» журналидан қўчириб босиш фақат таҳририятнинг ёзма розилиги билан амалга оширилади. Таҳририят фикри муаллифлар фикрига мос келмаслиги мумкин. Мақоладаги далилларнинг ҳаққонийлигига муаллифлар шахсан масъул ҳисобланади. Тақдим қилинган мақолалар тақриз қилинмайди ва муаллифга қайтарилмайди.

Таҳририят манзили:

100011, Тошкент ш., Хадра массиви, 33^А. Тел.: (+998 71) 244-01-77. E-mail: jurnal@ifmr.uz
Тарқатиш бўлими телефони: (+998 71) 244-01-77

Мундарижа / Содержание / Contents

Макроиктисодиёт ва прогнозлаштириш / Макроэкономика и прогнозирование / Macroeconomics and forecasting

- 4 *Ботир АБДУЛЛАЕВ, Турсун АХМЕДОВ.* Ижтимоий соҳада амалга оширилаётган ислохотлар натижасини баҳолаш (Жиззах вилояти мисолида)
- 11 *Сергей ЧЕПЕЛЬ, Нурбек ОМОНОВ.* Оценка последствий роста транспортных тарифов для потребительской инфляции в Узбекистане
- 20 *Maqsud RUSTAMOV.* Kichik biznes sub'ektlariga berilgan kreditlarning ARDL modeli orqali makroiqtisodiy ko'rsatkichlarga ta'sirining ekonometrik tahlili
- 25 *Nurbek OMONOV, Behzod MADJIDOV.* Institutsional tuzilmalar faoliyati samaradorligining soliq tushumlariga ta'siri: O'zbekiston misolida empirik tadqiqot

Саноат, аграр ва ҳудудий иқтисодиёт / Промышленность, сельское хозяйство и региональная экономика / Industry, agriculture and regional economy

- 30 *Галия ФЕДЯШЕВА, Рустамжон ЖУМАМАТОВ.* Структурные изменения в производстве продукции свободных экономических зон Узбекистана: влияние внутренних факторов и кризиса пандемии
- 40 *Мэлс РАШИДОВ.* Минтақаларда эркин иқтисодий зоналарни жойлаштиришнинг ривожланган мамлакатлар тажрибаси таҳлили
- 49 *Дарья ИЛЬИНА.* Состояние продовольственной безопасности в Узбекистане и возможные риски на перспективу
- 60 *Азизбек МАТЧАНОВ.* Худудларни комплекс ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришга оид дастурларни ишлаб чиқишнинг ягона тартибини амалиётга жорий этиш
- 67 *Жаъсур УМИРЗОҚОВ.* Махсус иқтисодий зоналар сифатида оффшор худудларнинг глобал инвестициялар ва халқаро иқтисодий хавфсизликка таъсири
- 78 *Хулқар ТУРОБОВА, Зумрад ҚАЙИМОВА.* Ўзбекистонда биоиктисодиётни ривожлантириш омиллари

Хизмат кўрсатиш, логистика ва инфратузилма / Сервис, логистика и инфраструктура / Service, logistics and infrastructure

- 85 *Тоҳир ҲАСАНОВ.* Уй-жой фондиди бошқаришнинг хорижий тажрибалари ва улардан Ўзбекистонда фойдаланиш масалалари
- 91 *Абдусатторжон АБДУМУМИНОВ.* Развитие «зеленого» автотранспорта: возможности и вклад в снижении выбросов CO₂

УЎК: 631.153

Хулкар ТУРОБОВА,*Бухоро давлат университети катта ўқитувчиси,***E-mail:** *hulkar-rustamkhon@mail.ru,***Зумрад ҚАЙИМОВА,***Бухоро давлат университети катта ўқитувчиси*

Ўзбекистонда биоиктисодиётни ривожлантириш омиллари

Кириш. Биоиктисодиёт одатда Ернинг энергия ресурсларини тежаш истиқболи сифатида тан олинади, чунки унинг асосий йўналишлари қаторида муқобил энергия манбаларини ривожлантириш ва энергия самарадорлигини ошириш, чиқиндилардан самарали фойдаланиш, биомассага асосланган қайта тикланадиган энергияни ривожлантириш, саноат секторини кўкаламзорлаштириш, қишлоқ хўжалиги барқарорлигини ошириш, янги озик-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқариш, тиббий технологияларни ривожлантириш, қайта тикланадиган биологик хом ашё асосидаги биотехнологиялардан фойдаланиш ва бошқаларни қамраб олади.

Ўзбекистонда ҳам биоиктисодиётни ривожлантириш борасида ҳуқуқий база шакллантирилиб, узоқ муддатга мўлжалланган ривожлантириш стратегиялари ишлаб чиқилди. “2019–2030 йиллар даврида Ўзбекистон Республикасининг «яшил» иктисодиётга ўтиш стратегияси», “Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020 - 2030 йилларга мўлжалланган стратегияси” ва шу каби бошқа ҳужжатларда иктисодиётнинг энергия самарадорлиги етарли даражада эмаслиги, табиий ресурслардан оқилона фойдаланмаслик, технологиялар янгиланишининг сустлиги, “яшил” иктисодиётни ривожлантириш учун инновацион ечимларни жорий этишда кичик бизнеснинг фаол иштирок этмаётгани миллий иктисодиётни барқарор ривожлантиришнинг устувор мақсадларига эришишга тўсқинлик қилаётганлиги таъкидлаб ўтилган. Мавжуд муаммоларни ҳал этиш учун иктисодий ривожланиш жараёнларига иктисодиётнинг барча тармоқларида кам углерод сарф-

лаган ҳолда ривожланиш ва ресурсларни тежаш, самарали ва экологик тоза технологияларни жорий этиш, шунингдек, барқарор қишлоқ хўжалигига йўналтирилган “яшил” иктисодиёт тамойилларини интеграция қилиш орқали табиий ва энергия ресурсларидан фойдаланиш усулларини тубдан ўзгартириш талаб этилади.

Адабиётлар шарҳи. Биоиктисодиёт тушунчаси олимлар ва мутахассислар томонидан турлича талқин қилинади. Д.Н.Лыжиннинг фикрича, биоиктисодиёт: а) мамлакат иктисодиётини барқарор ривожлантиришнинг асосий инновацион соҳаларидан бири ҳисобланади; б) XX аср охири – XXI аср бошларидаги “биотехнологик инқилоб” ютуқларига таянади; в) кластер ёндашуви, давлат-хусусий шериклик ва технологик платформаларни бирлаштириш тамойилига асосланади. Янги технологик тартиб иктисодиёти – биоиктисодиёт “иктисодиёт-жамият-биосфера” тизимининг барқарор уйғун ривожланиши тамойилларига асосланиши керак, бу эса эски моделдаги ўсиш ва ўзини-ўзи ташкил этиш муаммоларини ҳал қилади [1].

Н.В.Акканина ва М.А.Романюкларнинг фикрига кўра, кўпинча биоиктисодиётга биотехнологияларни амалга оширишнинг иктисодий механизми, яъни мавжуд технологик тартибнинг янги тармоғи сифатида қаралади [2].

А.Э.Сулейманқадиева биоиктисодиётга турли томондан ёндашиб, илмий жиҳатдан биологик ва иктисодий фанларни бирлаштирувчи ижтимоий фан сифатида қарайди, когнитив (билим) ёндашув сифатида эса иктисодиётнинг билим ва когнитив тамойилларини барча бошқа фанларни, биринчи

навбатда, биология, биотехнология ва бошқаларни ўз атрофида бирлаштириб, “курувчи” янги биоиктисодий фанни шакллантиришнинг асоси деб ҳисоблайди. Иқтисодиёт сифатида учта билим “устунлари”га асосланади: 1) янги маҳсулотларни лойиҳалаш ва ишлаб чиқиш учун ген ва ҳужайра жараёнлари ҳақидаги билимлардан фойдаланиш; 2) “барқарор” ишлаб чиқаришни рағбатлантириш учун қайта тикланадиган биологик манбалар ва самарали биопроцесслардан фойдаланиш; 3) биотехнология соҳасидаги билимларни бирлаштириш ва уни турли соҳаларда қўллашни таъкидлайди [3].

Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти (OECD-Organisation for Economic Co-Operation and Development) биоиктисодиётни “ҳаёт ҳақидаги билимларни янги, барқарор, экологик жиҳатдан самарали ва рақобатбардош маҳсулотларга айлантириш” сифатида таъкидлади (OECD, 2009). 2015-йилда Берлинда бўлиб ўтган биринчи глобал биоиктисодиёт саммитида “биоиктисодиёт - бу билимга асосланган ишлаб чиқариш ва биологик ресурслардан фойдаланиш, биологик жараёнлар ва иқтисодиётнинг барча тармоқларида маҳсулот ва хизматларни барқарор таъминлаш тамойиллари” деб таърифланди. (Global Bioeconomy Summit, 2015).[4]

Биоиктисодиёт учта асосий элементни ўз ичига олади:

- барқарор ишлаб чиқаришни рағбатлантириш учун қайта тикланадиган биомасса ва самарали биожараёнлардан фойдаланиш;

- фаоллаштирувчи ва конвергент технологиялар: биотехнологиядан ташқари, асосий ривожланиш - бу рақамлаштириш (аниқ қишлоқ хўжалиги) ва “биологизация”(“biologisation”) комбинацияси;

- секторлар бўйича биотехнология билимлари ва иловаларининг интеграцияси: Интеграция бирламчи ишлаб чиқариш (яъни барча тирик табиий ресурслар), соғлиқни сақлаш (яъни, фармацевтика ва тиббий асбоблар) ва саноатга (масалан, кимёвий моддалар, пластмассалар, ферментлар, целлюлоза ва қоғоз, биоэнергия) тегишли [4].

Ўзбек олимларидан А.А. Исаджанов “Яшил иқтисодиёт” – бу эртанги кун иқтисодиёти ва айнан у XXI аср иқтисодий тараққиётининг ҳаракатга келтирувчи кучи бўлиб, яшил иқтисодиёт назарияси қуйидаги учта аксиомага асосланади: - чекланган маконда таъсир соҳасини узлуксиз кенгайтириб бўлмайди; - ресурслар чекланган шароитда узлуксиз ошиб бораётган эҳтиёжни қондиришни талаб қилиш

мумкин эмас; - Ер юзида ҳамма нарса бир-бири билан боғлиқ”- деган фикрни таъкидлайди [5].

М.А.Орипов “Ўзбекистонда биоиктисодиёт соҳаларини ривожлантиришнинг зарурат ва имкониятлари” номли илмий мақоласида мамлакат аҳолисининг озиқ-овқат таъминоти ва хавфсизлигига эришиш мақсадида биоиктисодиётнинг жадал ўсишини таъминлаш учун циркуляр ишлаб чиқаришни кенг жорий этиш ва соҳада кластерларни ташкил этишни янада жонлантириш ва юқори қўшимча қийматга эга биомаҳсулотларни яратиш ва уларнинг экспортини кўпайтириш зарурлигини таъкидлаб, биоиктисодиётни ривожлантиришнинг яна бир қанча йўналишларини келтириб ўтади [6].

Ўзбек олимлари ва мутахассислари томонидан биоиктисодиёт ва у билан боғлиқ яшил иқтисодиёт соҳасида илмий тадқиқот ишларини янада такомиллаштириш зарурлиги, ушбу мавзуни тадқиқот мавзуси сифатида танлашимизга сабаб бўлди.

Асосий қисм. Ҳисоб-китоблар биоиктисодиётнинг бутун биомасса қиймат занжири бўйлаб ўсиш, рақобатбардошлик ва иш ўринлари яратишга потенциал сезиларли таъсирини кўрсатади. Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти (OECD-Organisation for Economic Co-Operation and Development) (2009) ҳисоботида кўра, 2030 йилга келиб (OECD) ҳудудда “одатий бизнес” ҳисоб-китобига кўра, биоиктисодиёт ЯИМнинг тахминан 2,7 фоизини ташкил қилиши мумкин (шундан саноатнинг 39 фоизи, қишлоқ хўжалигининг 36 фоизи ва соғлиқни сақлаш соҳасининг 25 фоизи). Ҳисобот шуни кўрсатадики, биоиктисодиётдан келадиган фойдани шакллантиришнинг асосий омиллари бошқарувнинг “сифати” ва биотехнологиянинг иқтисодий рақобатбардошлигига боғлиқ бўлади.

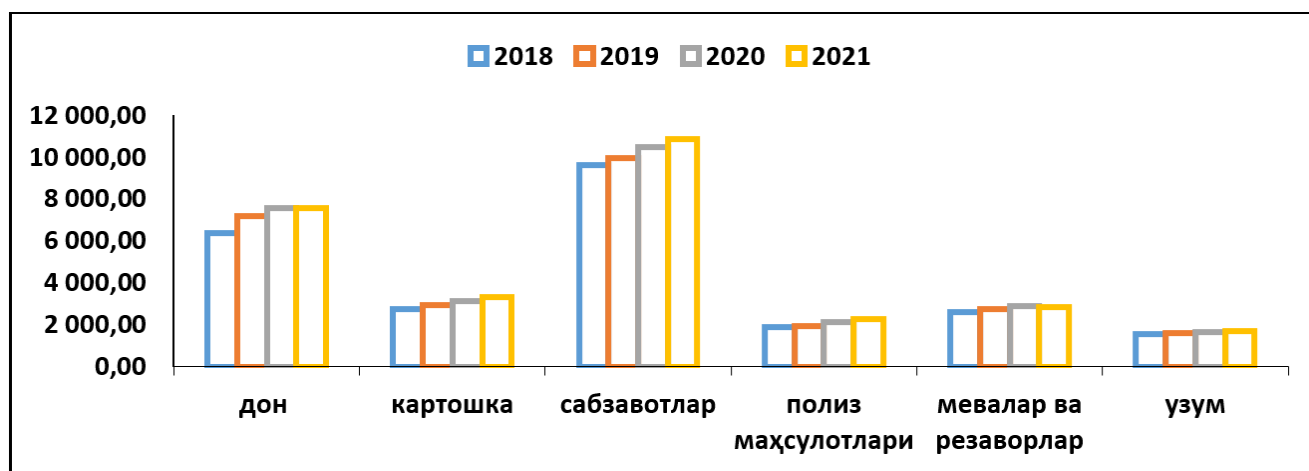
Ўзбекистонда биоиктисодиётни ривожлантиришнинг устувор йўналишлари қуйидагилар деб белгилаш мумкин:

1. Қишлоқ, балиқчилик ва ўрмон хўжалиги;
2. Биотиббиёт, биофармацевтика ва биодиагностика;
3. Озиқ-овқат технологияси;
4. Саноат биотехнологияси;
5. Биоэнергетика;
6. Аквакультура;
7. Чўл биотехнологияси;
8. Биожараёнлар ва биоферментация.

Ўзбекистонда биоиктисодиётни ривожлантириш учун қуйидаги сабабларни кўрсатиш мумкин:

Биринчидан, озиқ-овқат ва бошқа биологик ресурсларга асосланган саноат учун биомасса билан таъминлашда асосий таъминотчи сифатида қишлоқ хўжалиги марказий ўринда туради. Бизда қишлоқ хўжалиги тармоғининг имкониятлари жуда юқори бўлиб, 2021-йилда барча тоифадаги хўжаликлар томонидан 7540,9 минг тонна дон экинлари, 3292,3 минг тонна картошка, 10859,3 минг тонна

сабзавотлар, 2281,1 минг тонна полиз, 2852,5 минг тонна мева ва резаворлар, 1695,1 минг тонна узум етиштирилди. Бу 2018 йилга нисбатан дон етиштириш 18,2 фоиз, картошка 19,7 фоиз, сабзавотлар 12,7 фоиз, полиз маҳсулотлари 19,7 фоиз мева ва резаворлар 10,1 фоиз, узум етиштириш эса 8,3 фоиз кўп етиштирилган.

1-расм. Ўзбекистонда етиштирилган деҳқончилик маҳсулотлари ҳажми кўрсаткичлари

Манба: www.stat.uz

Чорвачилик соҳасининг ички имкониятларини ошириш бўйича чора-тадбирларнинг изчил амалга оширилиб борилаётганлиги, шунингдек, уларга давлат томонидан тизимли ёрдам кўрсатилиб келинаётганлиги чорва моллари бош сонининг кўпайишига, ички истеъмол бозорларини чорвачилик маҳсулотлари билан тўлдиришга имкон яратди.

2021-йилда барча тоифадаги хўжаликлар томонидан тирик вазнда 2640,4 минг тонна гўшт, 11286,9 минг тонна сут, 8053,1 млн. дона тухум етиштирилди ва 173 866 тонна балиқ овланди. 2018-йилга нисбатан 2021-йилда гўшт етиштириш 9,2 фоизга, сут етиштириш 7,6 фоизга, тухум етиштириш 9,4 фоизга, балиқ етиштириш 91,2 фоизга, жун етиштириш эса 9,1 фоизга ошган.

1-жадвал

Ўзбекистонда етиштирилган чорвачилик маҳсулотлари ҳажми кўрсаткичлари

Маҳсулотлар	2018 йил	2019 йил	2020 йил	2021 йил	2021 йилда 2018 йилга нисбатан ўсиш, %да
Гўшт, тирик вазнда, минг тонна	2 417,40	2 465,00	2 526,2	2 640,40	9,2
Сут, минг тонна	10 480,70	10 710,80	11 009,90	11 286,90	7,6
Тухум, млн. дона	7 360,50	7 757,40	7 825,00	8 053,10	9,4
Балиқ, минг тонна	91	115,2	144	174	91,2
Жун, минг тонна	35	35,4	35,7	38,20	9,1

Манба: www.stat.uz

Озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалиги соҳаси кўплаб муаммоларга дуч келмоқда. Бу аҳоли ва уларнинг даромадларининг ўсиши ҳамда у билан боғлиқ экологик тоза ва органик маҳсулотларга бўлган глобал талабнинг ўсиб бораётганлиги шунингдек, энергия ва саноат хом ашё тармоқлари эҳтиёжларини қондириш учун биомасса етказиб беришга бўлган талабни қондиришни ўз ичига олади. Бундан ташқари, сектор иқлим ўзгаришига мослашиши керак.

Ушбу талабларни қондириш агро-озик-овқат секторига иқлим ўзгариши шароитида атроф-муҳитни сақлаб қолиш билан бирга, танқис табиий ресурслардан озиқ-овқат ва хом ашё етказиб бериш бўйича босимни оширади. Ушбу муаммоларни барқарор тарзда ҳал қилиш иқлим ўзгариши оқибадларини юмшата оладиган янги маҳсулотларни ишлаб чиқиш ва мавжуд технологиялар ва амалиётларни такомиллаштиришни талаб қилади.

Иккинчидан, қишлоқ хўжалигининг ривожланишига тўсиқ бўлаётган ер ресурслари, сув ресурслари ва бошқа табиий ресурслардан оқилона фойдаланишдаги муаммоларнинг мавжудлиги. Қишлоқ хўжалигига мўлжалланган 20,2 млн гектар ерларнинг атиги 20,7 фоизи суғориладиган ерлар ҳисобланади. Сўнгги 15 йил мобайнида аҳоли жон бошига суғориладиган ерлар 24 фоизга (0,23 га дан 0,16 гача) камайган. Мазкур ҳолат аҳоли сонининг ўсиши, сув таъминоти ҳажмининг қисқариши ва қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерларнинг бошқа ер фонди тоифаларига ўтиши натижасида юзага келган. Прогнозларга кўра, келгуси 30 йил мобайнида суғориладиган ер майдонлари яна 20 - 25 фоизга қисқариши мумкин [7].

Охириги йилларда ерларнинг чўлланиши ва деградацияси кучаяётганлиги оқибатида турли даражадаги экологик муаммолар пайдо бўлмоқда. Ҳудудининг 80 фоизи чўл ва ярим чўллардан иборат бўлган Ўзбекистон Республикаси учун чўлланиш ва қурғоқчиликка қарши курашиш масалалари барқарор ривожланишни таъминлашда устувор ўрин эгаллайди. Ҳозирги вақтда қарийб 10 млн. гектар яйловлар тубдан яхшиланишга муҳтож. Молларни бир яйловда қайта-қайта ўтлатиш, дарахтларни ёқилғи ва бошқа мақсадлар учун кесиш чўл зонасида дарахт-бута ўсимлигининг анча камайиб кетишига олиб келди [8].

Республикада кўчадиган қумлар қарийб 1 млн. гектар майдонни эгаллайди ва ушбу ерларнинг икки юз минг гектари сўнгги вақтда суғориладиган

майдонлар атрофида пайдо бўлган. Бу эса чўллашиш жараёнининг жадаллашувида намоён бўлувчи жиддий таҳдидни вужудга келтирмоқда. Ерлар деградацияси қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришига жалб қилинган суғориладиган ҳудудларда ҳам рўй бермоқда[8,9].

Мамлакат сув ресурсларининг қарийб 80 фоизи трансчегаравий сув ҳавзалари ҳисобига шаклланади. Мазкур ҳолат Марказий Осиёда, хусусан Ўзбекистон Республикасида сув ресурсларини барқарор бошқариш учун минтақавий ҳамкорликнинг муҳимлигини белгилайди. Мамлакатда ирригация тармоқларининг 70 фоизи филтрацияга қарши қопламага эга эмас, оқибатда сувнинг бир қисми далагача етказиш жараёнида йўқотилмоқда. Таҳлилларга кўра, Ўзбекистонда экин майдонларига миллиардлаб куб метр сув йўналтирилса-да, унинг фақат 60 фоизи экинларга етиб боради, 40 фоизи суғориш тизимларида ва суғориш жараёнида йўқотилади. Мавжуд ирригация инфратузилмаси, насос станцияларининг катта қисми 30 - 40 йилдан ортиқ фойдаланилмоқда ва реконструкция ёки капитал таъмирга муҳтож.

Деҳқончиликнинг ирригацияга юқори даражада боғлиқлиги сабабли анъанавий суғориш услубларини қўллашнинг давом этаётганлиги ҳамда иқлим ўзгариши натижасида қурғоқчиликнинг кескин кучайиши билан вазият янада мураккаблашиши мумкин.

Жаҳон ресурслари институтининг прогнозига кўра, 2040 йилга бориб Ўзбекистон сув танқислиги энг юқори бўлган 33 та мамлакатнинг бирига айланади. Ҳосилдорликнинг камайиши озиқ-овқат хавфсизлиги ва тўлов баланси учун жиддий салбий оқибатларни келтириб чиқаради, бу эса сув ресурсларини барқарор бошқариш ва қишлоқ хўжалиги экинларини етиштиришда ресурстежамкор технологияларни қўллаш заруратини юзага келтиради[7].

Мамлакатда минимал агроэкологик стандартлар мавжуд бўлсада, уларнинг асосий қисми эски технологияларга асосланган. Қишлоқ хўжалиги амалиётларини ишлаб чиқишда экологик омиллар ҳисобга олинмайди. Агроэкологик амалиётларни яхшилаш ва табиий ресурсларни муҳофаза қилиш стандартлари ва механизмларини ишлаб чиқишда экологик омилларга интеграция қилиш талаб этилади.

Учинчидан, мамлакатда биологик ресурсларнинг асосий таркибий қисмларидан бири ўрмон фонди ерлари бўлиб, 11,1 млн гектарни ёки умумий майдоннинг 25 фоизини ташкил этади. Ўрмон би-

лан қопланган майдонлар эса 3,2 млн гектарга (29 фоиз) тенг.

Сўнгги йилларда Хукумат томонидан ўрмон ресурсларини бошқаришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. 2017 йилда Ўрмон хўжалиги давлат қўмитаси ташкил этилди, ўрмонлар майдонини 2,3 млн гектарга кенгайтириш, 12 та янги ўрмон хўжаликларини ташкил этиш ва моддий-техник базасини мустаҳкамлаш бўйича қатор чора-тадбирлар амалга оширилди [7].

Шунингдек, Орол денгизининг қуриган сатҳида ўрмонлар барпо қилиш, химоя ўрмонзорлар майдонларини кенгайтириш, қишлоқ хўжалиги ерларида шамолдан ҳимояловчи яшил йўлакларни қўпайтириш, мукамал мониторинг тизимини яратиш ва экологик таълим дастурларини такомиллаштириш ишлари олиб борилди.

Шу билан бирга, ўрмон ресурсларидан нооқилона фойдаланиш натижасида атроф-муҳит ва иқлим учун юзага келадиган салбий оқибатларни камайтиришга қаратилган қишлоқ хўжалиги ва қишлоқ ҳудудларининг барқарор ривожланиши учун ўрмон ресурсларни самарали бошқариш асосий устувор йўналиш бўлиб ҳисобланади.

Тўртинчидан, мамлакатнинг озиқ-овқат таъминоти ва хавфсизлигидаги муаммолар. Асосий хавф озиқ-овқат таъминоти ва ноозиқ-овқат биомасса ишлаб чиқариш ўртасидаги рақобатнинг кучайиши билан боғлиқ. Муҳим дилемма шундан иборатки, фермер хўжаликларида саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришни кенгайтириш қишлоқ хўжалиги ерларини озиқ-овқат ишлаб чиқаришдан бошқа мақсадларга йўналтиради ва шу тариқа биоиктисодиётда "озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқаришининг камайиши" деган хавотирларни кучайтиради.

Бешинчидан, Биоиктисодиёт кўпинча ижтимоий ва экологик муаммоларни ҳал қилишнинг асосий қисми бўлиши мумкинлигини таъкидлаш мумкин ва халқаро, миллий ва минтақавий даражаларда бир нечта стратегиялар ишлаб чиқилган.

Ҳар қандай мамлакатнинг барқарор ижтимоий-иқтисодий ривожланиши деганда унинг миллий хўжалик мажмуасининг шундай ишлаши тушуниладики, бунда бир вақтнинг ўзида қуйидагилар назарда тутилади:

- аҳолининг ўсиб бораётган моддий ва маънавий эҳтиёжларини қондириш;

- табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш ва уларни экологик тоза бошқариш;

- инсон саломатлиги учун қулай ҳаёт фаолиятининг табиий ва экологик шароитларини таъминлаш, атроф-муҳит сифатини ва ижтимоий ишлаб чиқаришнинг табиий ресурс салоҳиятини сақлаш, кўпайтириш ва яхшилаш.

Биоиктисодиёт инновациялардан фойдаланиш, иқтисодий ўсишни рағбатлантириш ва энг муҳими, жамият ва атроф-муҳит учун фойдали натижаларни келтириб чиқариши мумкин бўлган муқобил ечимларни тақдим этади.

Шундай қилиб, биоиктисодиёт саломатликни яхшилаш, қишлоқ хўжалиги ва саноат маҳсулдорлигини ошириш ҳамда экологик барқарорликни оширишга ёрдам бериши мумкин бўлса-да, у мувофиқлаштирилган ҳукумат сиёсати ҳаракатини, тадқиқотга стратегик сармоя киритишни, фуқароларнинг фаол иштирокини ва барча томонлар ўртасида самарали мулоқотни талаб қилади. Тегишли тартибга солинмаса ва амалга оширилмаса, биоиктисодиёт ижтимоий ва экологик муаммоларнинг янада кескинлашишига олиб келиши мумкин.

Хулоса ва тавсиялар. Мутахассислар ва олимлар биоиктисодиётни ривожлантириш учта асосий муаммони ҳал қилишдаги катта роли туфайли жуда муҳим деб ҳисоблайдилар:

- 1) ресурслардан барқарор фойдаланиш зарурати;
- 2) озиқ-овқат ҳамда энергияга ортиб бораётган талаб;
- 3) иқтисодий ўсишни атроф-муҳит деградациясидан ажратиш зарурати.

Хорижий олимларнинг илмий ва услубий тадқиқотларини ўрганишимиз натижасида биоиктисодиётни қуйидагича талқин қилиш мумкин:

1. Биоиктисодиёт биологик ресурсларни ишлаб чиқарадиган, бошқарадиган ёки бошқа йўл билан ишлатадиган қишлоқ хўжалиги, балиқчилик ва тегишли соҳаларга (масалан, озиқ-овқат, озуқа, қоғоз, энергетика, тола саноати, кимё ва биотехнология саноати) асосланади.

2. Фан ва амалиётнинг ҳам илмий, ҳам амалий, ҳам таълим нуқтаи назаридан доимий янгиланиш ва ривожланишга муҳтож бўлган инновацион ва истикболли йўналиши;

3. Ўзаро ва транс-маданий ҳодиса, чунки биоиктисодиёт тармоқларини ривожлантириш ва қўп тармоқли таълим олишда миллий, диний ва маданий чегаралар йўқ қилинади;

4. Фанлараро, транс ва мултидисциплинар таълимлар асосида қурилган фан ва амалиёт соҳаси.

Биоиктисодиётни ривожлантириш мураккаб, чунки у турли тармоқлар ва манфаатдор томонларни ўз ичига олади ва ишлаб чиқариш тизимлари ҳамда истеъмол шаклларидаги кенг қўламли ўзгаришлар билан боғлиқ. Биологик иқтисодиётнинг ўсиши учун зарур бўлган омиллар – технологиялар (масалан, чиқиндиларни камайтириш тизимлари), ташкилотлар (масалан, институционал ташкилот ва хатти-ҳаракатлардаги ўзгаришлар), ижтимоий жиҳатлар (масалан, иш ўринлари яратиш) ва сиёсат инновацияларидир.

Фан сифатида биоиктисодиёт биология ва иқтисодиёт, яъни табиий ва гуманитар (қисман ижтимоий) фанларнинг интеграциялашуви натижасида вужудга келган фандир. «Биоиктисодиёт» мустақил фан сифатида ягона назарий асосга эга эмас ва шунинг учун ҳам турли фан соҳалари ҳам, амалий фаолиятнинг турли соҳалари ҳам бирлашгани, лойиҳалаштирилганлигига эътибор қаратиш зарур. Энг муҳим миллий хўжалик муаммоларини узлуксиз ҳал этиш, яъни биоиктисодиётни ҳақли равишда турли фанлар (тармоқлар) назариялари ва амалиётларининг симбиози деб ҳисоблаш мумкин.

**Фан сифатида
биоиктисодиёт биология
ва иқтисодиёт, яъни табиий ва
гуманитар (қисман ижтимоий)
фанларнинг интеграциялашуви
натижасида вужудга келган
фандир. «Биоиктисодиёт»
мустақил фан сифатида ягона
назарий асосга эга эмас ва
шунинг учун ҳам турли фан
соҳалари ҳам, амалий
фаолиятнинг турли
соҳалари ҳам бирлашгани,
лойиҳалаштирилганлигига
эътибор қаратиш
зарур.**

Мамлакатимизда 2019 йилда “2019-2030 йиллар даврида Ўзбекистон Республикасининг “яшил” иқтисодиётга ўтиш стратегияси” қабул қилинди. Унда биоиктисодиётнинг асосий тармоқлари бўлган қишлоқ хўжалиги, сув хўжалиги, ўрмон хўжалигида самарадорликни ошириш ва табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш, чиқиндиларни қайта ишлашни такомиллаштириш ва кенгайтириш каби йўналишларда чора-тадбирлар амалга ошириш кўзда тутилган [7].

Бизнингча, ушбу стратегияни амалга ошириш учун қуйидагиларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ бўлади:

- Иқтисодиётдаги ушбу тармоққа оид бўлган соҳа ва корхоналарни қўллаб-қувватловчи ҳуқуқий, иқтисодий ва молиявий механизмларни ишлаб чиқиш. Иккиламчи ресурсларни қайта ишловчи корхоналарга имтиёзли кредитлар ажратиш, солиқ бўйича имтиёзлар бериш ва давлат бюджетидан субсидиялар ажратиш каби чора-тадбирларни амалга ошириш зарур;

- Стратегияни самарали амалга оширилиши ушбу соҳадаги кадрларнинг малака ва тажрибасига боғлиқлигини ҳисобга олган ҳолда, биоиктисодиёт бўйича бакалавр ва магистр кадрларни тайёрлашни кенгайтириш.

Ҳозирда республикамизнинг 4 та олийгоҳларида 2022-2023 ўқув йилидан бошлаб хорижий грант асосида “Биоэкономика” бўйича магистратура йўналиши очиш бўйича амалий ишлар олиб борилмоқда. Келажакда ҳам маҳаллий грантлар асосида барча олий таълим муассасаларида шу йўналишда бакалавр ва магистратура йўналишларини ташкил этиш мақсадга мувофиқдир.

Манба ва адабиётлар

1. Лыжин Д.Н. *Перспективы развития биоэкономики в условиях глобализации // Проблемы национальной стратегии. 2014. № 2(23). С.79-94 // [Электронный ресурс] /URL: <https://riss.ru/images/pdf/journal> . (12.05.2019).*

2. Акканина Н.В., Романюк М.А. *Биоэкономика – экономика нового технологического уклада//<https://research-journal.org/economical/bioekonomika>.*

3. Сулейманкадиева А.Э. *Биоэкономика и ее роль в обществе в условиях инноваций, цифровизации и трансформации // Теория и практика развития биоэкономики: инновации, цифровизация, транс-*

формация... / И.А. Максимцев [и др.]. – СПб.: Изд-во СПбГЭУ, 2019. – 154 с.

4. Diakosavvas, D. and C. Frezal (2019-09-12), "Bio-economy and the sustainability of the agriculture and food system: Opportunities and policy challenges", *OECD Food, Agriculture and Fisheries Papers*, No. 136, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/d0ad045d-en>

5. А.А. Исаджанов. "Яшил иқтисодиёт": хусусиятлари ва ривожланиш омиллари// *Иқтисодиёт ва таълим* / 2020 № 1

6. Орипов М.А. Ўзбекистонда биоиқтисодиёт соҳаларини ривожлантиришнинг зарурат ва имкониятлари//*республика илмий-амалий конференция. Бухоро. 2021 йил. 30 ноябрь*

7. "2019 - 2030 йиллар даврида Ўзбекистон Республикасининг «яшил» иқтисодиётга ўтиш стратегияси" 2019 йил ПҚ-4477-сон қарори.

8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "2030 йилгача бўлган даврда Ўзбекистон Республикасининг атроф муҳитни муҳофаза қилиш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида"ги ПФ-5863-сон (30.10.2019) фармони

9. Туробова, Hulkar. "Биоэкономика: возможности рационального использования сельскохозяйственных площадей бухарской области." *центр научных публикаций (buxdu. uz)* 8.8 (2021).

10. <https://www.agri.ee/ru/meropriyatiya/bioekonomika>

11. Turobova, Hulkar. "synergetic model of improving effectiveness of land use." *Development scenarios and alternatives in the modern economy.* 2015. 17-22.

12. https://biotalous.fi/wp-content/uploads/2014/08/The_Finnish_Bioeconomy_Strategy_Sustainable_growth_from_bioeconomy_The_Finnish_Bioeconomy_Strategy

Ўзбекистонда биоиқтисодиётни ривожлантириш омиллари

Хулкар Туробова,

Бухоро давлат университети катта ўқитувчиси,

Зумрад Қайимова,

Бухоро давлат университети катта ўқитувчиси

Аннотация: мақолада табиий ресурслар камайиб бораётган шароитда биоиқтисодиётни ривожлантириш зарурияти ёритилган. Биоиқти-

одиёт атамасининг моҳияти муаллиф ва хорижий олимлар фикрлари асосида очиқ берилган. Республикада биоиқтисодиётни ривожлантириш бўйича таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: биохилмахиллик, биоиқтисодиёт, яшил иқтисодиёт, биотехнология, қишлоқ хўжалиги, ўрмон хўжалиги, сув хўжалиги, табиий ресурслар.

Факторы развития биоэкономика в Узбекистане

Хулкар Туробова,

старший преподаватель

Бухарского государственного университета,

Зумрад Қайимова,

старший преподаватель

Бухарского государственного университета

Аннотация: в статье подчеркивается необходимость развития биоэкономики в условиях сокращения природных ресурсов. Сущность термина биоэкономика раскрывается на основе взглядов автора и зарубежных ученых. Разработаны предложения по развитию биоэкономики в Узбекистане.

Ключевые слова: биоразнообразия, биоэкономика, зеленая экономика, биотехнология, сельское хозяйство, лесное хозяйство, водное хозяйство, природные ресурсы.

Factors of bio-economic development in Uzbekistan

Hulkar Turobova,

Senior Lecturer, Bukhara State University,

Zumrad Kayimova,

Senior Lecturer, Bukhara State University

Abstract: the article emphasizes the need for the development of bioeconomy in the conditions of a reduction in natural resources. The essence of the term bioeconomics is revealed on the basis of the views of the author and foreign scientists. Proposals for the development of bioeconomy in the Uzbekistan have been developed.

Keywords: biodiversity, bioeconomics, green economy, biotechnology, agriculture, forestry, water management, natural resources.